

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DÖNÜŞ KARARNAMESİ VE TEHCİR YARGILAMALARI

Dr. Gürbüz MIZRAK

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı'nın müttefikleri yenilmiş ve teslim olmuşlardı. Bu gelişmeler Osmanlı iç siyasetini etkilemiş, iktidardaki Talat Paşa Hükümeti 8 Ekim 1918'de istifa etmişti.

Bu hükümetin ileri gelenleri "savaş suçlusu" ilan edileceklerini bildikleri için bir Alman denizaltısıyla 1918'de ülkeyi terk ettiler. Bunlardan Talat Paşa, Cemal Azmi ve Dr. Bahattin Şakir Berlin'de; Sait Halim Paşa Roma'da, Cemal Paşa da Tiflis'te Ermeni militanlarca katledildiler. Enver Paşa ise, Tacikistan'da Ruslara karşı savaşırken şehit düşmüştür.

13 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa Hükümeti iktidara gelmiş, İtilaf Devletlerinin hoşuna giden kararlar almaya başlamıştı. İtilaf Devletlerinin dayattığı ve şartları ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşmasını da 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladılar. Ateşkes hükümleri, Osmanlı Devleti'nin siyasal egemenliğini sınırlandırmış ve hakimiyetini tartışmalı hale getirmiştir.

Ateşkes sonrasında İtilaf Devletleri;

- Osmanlı'nın stratejik nokta ve bölgelerini işgale;

- Boğazları, demir yollarını ve limanları kontrol etmeye başladılar.
- Üstüne üstlük ateşkes şartlarına aykırı olarak İstanbul'u işgal edip neredeyse devletin tüm resmî kurumlarını ele geçirdiler.

Dönüş Kararnamesi

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti tehciye tabi tutulan Ermenilerden isteyenlerin tekrar eski yerlerine dönmeleri için 31 Aralık 1918 tarihli bir kararname çıkardı. Bu kararnamede, Ermenilerden dönmek isteyenlerin eski yerlerine nakledilmeleri konusunda ilgili yerlere talimat verilmiş ve alınacak gereken tedbirler detaylı olarak bildirilmişti.

Geri dönüş yasasının çıkarılmasından sonra Ermenilerin geri dönüşlerini kolaylaştırmak için bütçeden tahsisat ayrılmış, Eylül 1919 tahsisat raporlarına göre 210.000–220.000 Ermeni eski yerlerine geri dönmüştür. Ermeni Patrikhanesi ise Suriye tarafından 300.000–350.000 Ermeni'nin Anadolu'ya döndüğünü rapor etmiştir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Anadolu'nun daha önce Ermenilerle meskûn olan bölgelerinde, önemli miktarda Ermeni nüfusun bulunduğu, hatta bazı bölgelerde işgal kuvvetlerinin desteği ile eskisinden daha fazla sayıda Ermeni'nin yerleştirildiği bilinmektedir. Nitekim Türk İstiklâl Mücadelesi sırasında özellikle Fransızlar tarafından Antep, Ma-

raş ve Adana'ya önemli miktarda Ermeni'nin getirildiği, hatta bunlardan Türklere karşı savaşılan askerî birlikler ve milis kuvvetler oluşturulduğu bir gerçektir. Fransızlarla gelen Ermeniler ve milis kuvvetleri, Fransa'nın desteğinde yöre halkına insanlık dışı muamelelerde bulunmuş, binlerce insanı çocuk, kadın demeden katletmiş, Fransa'nın bu bölgeleri terk etmesiyle Anadolu'dan ayrılmışlardır. Bugün gerek Suriye'de, gerekse Fransa ve Amerika'daki Ermenilerin menşei bunlar ile tehcir sırasında gidenlere dayanmaktadır. Bu durum, dolaylı olarak tehcir öncesinde ve sonrasında Ermenilerin bir katliama uğramadıklarını gösteren en önemli hususlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Tehcir Yargılamaları

İtilâf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında iktidarda bulunan İttihat ve Terakki mensuplarını,

- İngiliz esirlere kötü davranışlarda bulunmak ve
- Ermeniler hakkında sevk kararı alıp onlara "katliam" yapmak

"suçlarından" cezalandırılmalarını istediler. İttihatçıların cezalandırılmaları konusunda hem hükümete hem de Sultan Vahdettin'e tehditkâr tavırlarla baskı yapmaya başladılar.

Ülkenin Birinci Dünya Savaşı'na sokulup bunun da mağlubiyetle sonuçlanması ve milletin ekonomik-

sosyal buhranlar içinde bulunması, halkta İttihatçılara yönelik öfkenin doğmasına yol açmıştı. İttihat ve Terakki hükümeti mensuplarından, yaşanan olumsuzlukların hesabının sorulması beklenmekteydi. Emperyalist amaçlar güden dış baskılar ile içeride oluşan tepkiler ortak bir zeminde buluşunca, İttihatçıların cezalandırılmaları gündeme geldi. İktidara hazırlanan rakip Hürriyet ve İtilâf Partisi mensupları bu ortamı, bir fırsat olarak değerlendirdi. Tüm bunlar İttihatçılara karşı ifrat derecesinde bir tepki oluşturdu. Netice olarak padişah, olağanüstü bir mahkemenin kurulup, İttihatçıların yargılanmasını istemek zorunda kaldı. Oluşan şartlarda İttihat ve Terakkinin iktidarı dönemindeki sadrazamdan en alt seviyedeki memurlara kadar görev yapmış olanlar, potansiyel suçlu olarak görülmüşler ve cezalandırılmalarında herhangi bir sınır ve kural tanınmamıştır.

Ermeni tehcirini ve sözde "katliamını" gerçekleştirenler ile diğer "suçluları" tespit etmek ve sorgulamak amacıyla İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'deki İngiliz Başkumandanlığı, Ermeni Patrikhanesi ve Osmanlı vatandaşlarının kurduğu İngiliz Muhipler Cemiyeti ayrı ayrı listeler hazırladılar. Ayrıca 21 Kasım 1918 tarihinde görevli Tahkik Heyetleri oluşturuldu ve bu heyetler on farklı bölgeye ayrılan Anadolu'nun değişik illerine yollandı. İçlerinde, fazla sayıda gayrimüslim üyelerin yer

aldığı heyetler; bir taraftan tehciri, sözde “katliam”ı ve diğer sanıkları sorgularken, diğer taraftan da sorgulamalar sonucu kendilerince “suçlu” gördüklerini tutuklattılar. Tutuklular, 16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul’da kurulan Divân-ı Harb-i Örfî Mahkemesi’ne yargılanmaları için Harbiye Nezareti Cezaevi’ne hapsedildiler.

Tutuklananlar arasında valiler, milletvekilleri, ordu komutanları, bakanlar, Hüseyin Cahit Yalçın ve Ziya Gökalp gibi yazarlar da vardı. Dönemin Osmanlı (Tevfik Paşa) hükümeti Danimarka, İsveç, İsviçre, Hollanda ve İspanya elçiliklerine yazılar göndererek yargılamalara yargıç göndermelerini istedi. Ancak İngilizler devreye girerek elçiliklerin bu yazıları kendi ülkelerine göndermelerini engellediler. Amaçları hiç kimseyi karıştırmadan kendilerince yargılamaları yapmaktı. Tevfik Paşa’nın görevden uzaklaştırılıp yerine Damat Ferit Paşa’nın Sadrazam olarak atanmasını sağladılar. Damat Ferit tam bir İngiliz işbirlikçisiydi. O da ilave bir liste hazırlayıp İngilizlere verdi. Tutuklamalar devam etti ve eski yöneticilerin bir bir gözaltına alınmaları devam ettirildi.

Tutuklamalara ve yargılamalara Osmanlı Devleti vatandaşı olan Rum ve Ermenilerin de büyük destek verdiklerini, İtilâf Devletleri’ne karşı üzerlerine düşen görevleri çok iyi yaptıklarını belirtmek gerekir. Ayrıca, İttihat ve Terakki Fırkası’na karşı

sert muhalefet yapan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın particilik taassubuyla, istemedikleri veya sevmedikleri kişilerin, "Ermeni tehciri", "öldürme", "karaborsacılık yapma", "Ermeni mallarını alma" gibi iddialarla tutuklanmalarına sebep oldukları bir gerçektir. Söz konusu fiillerin hiçbirisini işlememiş şahıslar, bu tür iftiralarla tutuklanıp ceza almışlardır. Bu uygulamalar, Ermeni tehciri ve "katliamı" meselesinden ziyade, İttihatçılara karşı içeride ve dışarıda oluşan siyasî linç girişimi olmuştur.

Boğazlıyan Kaymakamı

Kemal Bey Kaynak:

<http://www.kurtulustv.itgo.com/>

Divân-ı Harb-i Örfî Mahkemesi'nin ele aldığı ilk dava, 6 Şubat 1919 tarihinde başlayan "*Yozgat Tehciri*" yargılamasıdır. Kurulan düzmece bir mahkeme olan Nemrut Mustafa Paşa Divanı'nda adil olmayan ve taraflı bir yargılamayla ilk ceza, Boğazlıyan Kaymakamlığı ve Yozgat Muhtarraf Vekilliği yapmış olan Mehmet Kemal Bey'e verildi. Kemal Bey, "*jandarmalara sürgünleri öldürttüğü, görevini kötüye kullandığı*" iddiasıyla suçlanmıştı. Mahkeme,

olaylara şahit olduğu iddia edilen bazı Ermenilerin anlattıklarını kanıt saymıştı. Kemal Bey suçlamala-

rın hepsini reddetti, ama yine de idama mahkûm edildi. Karar hemen onandı. Kemal Bey, idam sehпасından Beyazıt Meydanı'nda toplanmış halka "*Ben masumum. Yabancı devletlere yaranmak için beni asıyorlar.*" diye seslendi. Kemal Bey'in 10 Nisan 1919'da suçsuz olduğu halde idam edilmesi üzerine, İstanbul'da büyük bir vatansever topluluğu gösteride bulundu. Cenazesine binlerce insan katıldı. İngilizler halkın tepkisinden ürkerек önde gelen İttihatçı tutukluların yargılanmalarını başka bir ülkeye taşımaya karar verdiler. Mevcut ve sonradan tutuklananlar 28 Mayıs'ta yargılanmak üzere Malta'ya götürüldüler.

16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da ve daha sonra Anadolu'nun değişik vilâyetlerinde kurulan "Divân-ı Harb-i Örfî" mahkemelerindeki tehcir davalarında, yaklaşık olarak 86 kişi yargılanmış. Bu 86 kişiden 3'ü vicahen olmak üzere, 16'sı idam cezasına çarptırılmış ve 3'ünün cezaları infaz edilmiştir. Bu üç kişi; Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ve Erzin-can'da otelcilik yapan Hafız Abdullah Avni'dir. Geriye kalan 13 kişinin idam kararları gıyaben verilmiş. 3'ü gıyaben olmak üzere 9 kişiye hapis cezası verilmiş, 35 kişi ise beraat etmiştir. Mahkemede yargılanmak üzere adı geçen 3'ünün İngilizler tarafından Malta adasına sürülmesi, 16'sının da mahkemede bulunmamaları veya ölmüş olmaları

sebebiyle haklarında herhangi bir karar verilmemiştir.

Bu sayılara İngilizlerin Malta adasına götürmüş oldukları önde gelen İttihatçılar dâhil değildir. Onların büyük bir kısmı yargılanmanın ortasında alınıp götürülmüşlerdir. Mahkeme, davanın ayrılmasına karar vermiş, bu kişiler için gıyabî yargılama kararı çıkarmamıştır. Zaten onları Malta'ya götürenler de hiç bir suç unsuru bulamadıklarından cezalandıramamışlardır.

Bunların dışında, siyasî sebeplerle Bekirağa Bölüğü'ne getirilen, Diyarbakır valiliği yapmış olup tehcir suçlaması ile burada yatmakta iken firar eden Dr. Reşit Bey intihar etmiş; Talat Bey (Küçük Talat) ile Halil Paşa da hapisten kaçmış, 1 kişi de hapisanede ölmüştür. 19 kişi doğrudan doğruya, 29 kişi şahsî kefalet, 4 kişi nakdî kefalet, 1 kişi de emr-i şifah-î ile serbest bırakılmıştır.

Ortaya çıkan hükümler, yalancı Ermeni şahitlerin ifadelerine göre, çoğunluğunu gayrimüslim üyelerin oluşturduğu Tahkik Heyeti'nin hazırlamış olduğu raporlar ve bu raporlara dayanarak iddianame hazırlayan savcılarının teklifleri doğrultusunda tahakkuk etmiştir. Tahkik heyetlerinin, Anadolu'nun değişik bölgelerinden "suçlu" diye birçok masum insanı Divân-ı Harb-i Örfî'ye teslim etmelerine, Damat Ferit Paşa hükümetinin de itiraz ettiği bir

vakıdır. Bu hükümlerin ortaya çıkışına, İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası arasındaki düşmanlığı, İtilâf Devletleri'nin hükümete ve mahkemeye yaptığı baskıyı ve mütareke hükümetlerinin aczi de eklenecek olursa, cezaların nasıl verildiği kendiliğinden ortaya çıkar. Dolayısıyla, ceza alanların sayısı kaç olursa olsun, bu sonuçlardan hareketle verilen hükümlere sözde soykırımın bir delili gibi bakma imkânı yoktur.

Malta Yargılamaları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi; Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Beyin cenazesine binlerce insanın katılması ve bunların gösterdiği tepkiler İngilizleri kaygılandırmıştı. Bunun üzerine yargılamaları başka bir ülkeye taşımaya karar verdiler. Tutuklulardan önde gelen 120 ittihatçıyı 28 Ocak 1919'da bir gemiyle Malta'ya götürdüler. Daha sonra tevkif edilenleri de oraya naklettiler. Malta'ya götürülen tutuklu sayısı 144'e ulaştı.

Soruşturma İngiliz Kraliyet Başsavcılığı tarafından yürütülmüştür. Malta'da ve İstanbul'da tutuklu bulunan kişiler hakkında suç kanıtlarının bulunabilmesi için İngilizler tarafından Osmanlı arşivlerinde geniş çaplı araştırmalar yapılmış, ilgili gördükleri tüm konsolosluklardan, misyoner teşkilatlarından destek ve bilgi istenmiştir. Ancak toplanabilen doküman, bunları yazanların kişisel dü-

süncelerinden ve tahminlerinden öte fazla bir şey içermemekteydi.

Malta'da yargılanan Osmanlı vatandaşları

Kişisel görüşler de mahkemede delil olarak kullanılabilecek belgeler değildi. Ayrıca ifadelerine başvurulmuş şahitler aynı günde bir kaç şehirde birden olaylarda tanık olduklarını iddia etmekteydiler. O günün koşullarında aynı günde bir kaç şehirde birden bulunmak ve olayları izlemiş olmak mümkün olmadığı için, bunların tanıklıkları mahkemece kabul edilemedi.

ABD tehcirin yapıldığı dönemde bölgede gözlemciler bulundurmamıştı. Bu ülkeden suçlamalara dair ellerindeki bilgilerin mahkemeye gönderilmesi istenmiş, ancak Birleşik Devletler ellerinde suç delili olabilecek hiçbir belge olmadığını bildirmiştir.

ABD arşiv raporlarında; Vaşington'daki İngiliz Büyükelçisi R.C. Craigie'in, Lord Curzon'a 13 Temmuz 1921'de gönderdiği telgrafta şöyle demektedir: *"Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhine delil olarak kullanılabilecek hiçbir şey olmadığını bildirmekten üzüntü duyuyorum... Yeterli delil oluşturabilecek hiçbir sorun vaki değildir. Söz konusu raporlar, hiçbir şiddetle, Türkler hakkında Majesteleri Hükümeti'nin halen elinde bulunan bilgilerin takviyesinde yararlı olabilecek delilleri bile ihtiva eder görünmemektedir."*

İngilizler iki sene uğraştıktan sonra, ne İttihat Terakki Hükümeti ne de Malta'daki tutuklular hakkındaki suçlamaları ispat edebilecek nitelikte, mahkemeye sunulabilecek, geçerli delile ulaşamadıkları için yargılama yapamayacaklarını ve sonuçta kimseyi mahkûm edemeyeceklerini anladılar [1]. Malta'daki tutuklular, kendilerine ciddi bir suç-

[1] İngiliz savcılarını Malta sürgünlerini mahkûm etmek için 1916 yılında basılan ve güya güvenilir "görgü tanıkları"nın ifadelerine dayanılarak hazırlanan ilerde hakkında geniş bilgi verilecek Mavi Kitap'ın içerdiği "kanıtları" kullanamadılar. Oysa böyle bir imkân vardı. Zira kitabın yazarı Arnold Toynbee o dönemde hayattaydı, kitabı hazırlarken yararlandığı sözde "görgü tanıkları" ve "kaynaklar" da el altında idi. Ancak "görgü tanıkları" yalancı ve iftiracılar, kitabın içerdiği belgeler de uydurma ve sahteydi. Kısacası bunlar mahkemede kullanılacak vasıfta değillerdi.

lama yöneltilemeden mahkeme edilmiş, 29 Temmuz 1921'de İngiliz Kraliyet Başsavcısı yargılananların hepsine beraat kararı vermiştir. En son tutuklu da 1922'de serbest bırakılmıştır.

Malta Yargılamalarını sulandırmak isteyen Ermeni lobisi ve taşeronları, abuk sabuk iddia ve yorumlar yapmışlardır. İnandırıcı olmamaları yanında, çok gülünç de olan bu saçmalıkların özeti aşağıda verilmiştir.

Ermeni lobisi ve taşeronları *"Sevr'in yürürlüğe girmediğini, Lozan imzalanınca da Malta'daki yargılama sürecinin af kapsamına alınarak kapatıldığını"* ileri sürmekteler. Sevr Osmanlı yöneticileri tarafından imzalandı, buna karşın Osmanlı Sultan'ı Vahdettin tarafından imza altına alınmadı. İngilizler ve müttefikleri Sevr'i baz alarak Anadolu'yu işgale başladılar, aynı şekilde İstanbul'daki gayri resmi işgallerini kendilerince resmileştirdiler. Ayrıca, Malta'daki yargılama sürecinin Lozan ile af kapsamına alındığı söylemi insan aklıyla alay etmektir. Yargılama 29 Temmuz 1921'de sonlandırılmış, Lozan ise bundan iki yıl sonra 24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır. Lozan imzalandığında ortada Malta ile ilişkilendirilecek bir yargılama yoktur. Dosyalar kapatılmış ve arşive kaldırılmıştır.

Malta Yargılamaları sulandırmak isteyenler, Sevr Anlaşması'nda öngörülen yetkili uluslararası mah-

kemenin kurulmadığını, dolayısıyla Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'nde öngörülen biçimiyle bir yargılamanın yapılamadığını öne sürmektedir. Oysa Yargılama başlamış, yargısal soruşturma tamamlanmıştır. İngiliz Kraliyet Başsavcılığı tarafından yürütülen ve yargılamanın ilk safhası olan soruşturma sonunda, Ermeni ve Hristiyan Osmanlı vatandaşlarının "toplu olarak öldürüldükleri" gerekçesiyle "*bir hukuk mahkemesinde dava açmaya yeterli kanıt*" bulunamamıştır. Dolayısıyla "*kovuşturmaya gerek görülmemiş*" ve "*Ermeni kırımını*" suçlamaları düşürülüp bu konuda açılan dosya kapatılmıştır. "Kırım" konusunda bir İngiliz mahkemesinin kabul edebileceği nitelikte kanıt bulunsaydı davanın açılacağı, yargılamanın Milletler Cemiyeti tarafından yetkilendirilen bir uluslararası mahkemece sürdürüleceği bilinmektedir. Yargılamayı yapacak mahkemenin nasıl kurulacağı Milletler Cemiyeti'nde konuşulup tartışılmıştır.

Ermeni lobisinin Malta'yı hedef alan son çarpıtması, "*Malta'daki yargılama süreci (suçlamalarını içermiyordu, çünkü o tarihlerde böyle bir suç tanımı yoktu. Dolayısıyla, İngiliz Kraliyet Başsavcılığı'nın kararı, günümüzde Ermeni soykırımı iddialarının geçersizliği konusunda hukuki bir referans olamaz*" biçimindedir. Bu iddia kendi içinde çelişkilidir. Eğer Malta o tarihte "soykırım" tanımı olmadığı gerekçesiyle göz ardı edilip hükümsüz sayılacaksa, böyle bir suç tanımının olmadığı günlerde gerçekleşen olaylar için günümüzün "soykırım"

tanımlarıyla suçlamanın yapılmaması gerekir. Malta Yargılamasının hukuki sonuçlarının günümüze taşınması reddedilirken, günümüzün "soykırım" suçunu geçmişe taşımaya kalkışmak çifte standarttır. Hastalıklı bir siyasal kültürün ürünüdür.

Kaynak

Gürbüz MIZRAK (2025). ALDATILAN KİMLİK İSYANCI ER-MENİLER. ISBN: 978-625-00-1838-5:
https://drive.google.com/file/d/14JD_gBtX2tZVLAL1bbj38jxCIJZT-Ya9/view?pli=1